

**ՓՄՁ-ՆԵՐԻ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ՖԻՆԱՆՍԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԻ
ՓՈԽԿԱՊՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԻ ՇՈՒՐՁ**

Վերջին տնտեսական զարգացումները ստիպում են բարձրացնել այնպիսի հարցեր, որոնք կապված են ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հաղթահարման հնարավոր մոտեցումների հետ: Ելնելով այս ամենից կարևոր նշանակություն են ստանում ՓՄՁ-ների ֆինանսավորման հիմնախնդիրները, որոնք կարևոր դեր կարող են խաղալ ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հաղթահարման գործում¹: Մյուս կողմից ՓՄՁ-ներն աշխատատեղ ստեղծող կարևորագույն օղակն են հանդիսանում տնտեսության մեջ, իսկ առանց ստեղծելու աշխատատեղեր ՓՄՁ հատվածը չի կարող հանդիսանալ այն շարժիչ ուժը, որը տնտեսությունը դուրս է բերում ճգնաժամային կամ անկման իրավիճակներից: Այս դերը ՓՄՁ հատվածը կարող է ստանձնել միայն այն պարագայում, երբ ունենա հնարավորություն, և նրա համար հասանելի լինեն արտաքին և լրացուցիչ ֆինանսական աղբյուրները: Այս համատեքստում կարևոր նշանակություն է ստանում այն նոր պարադիգմայի ուսումնասիրությունը, թե ինչպես է տեղի ունենում ՓՄՁ-ների վարկերի ստացումը՝ մակրոտնտեսական շուկերի պարագայում²: Այս խնդիրները կարևորվում են հատկապես ներկայիս ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պայմաններում, քանի որ դրանք շատ ՓՄՁ-ների համար արտահայտվում են առավել խորությամբ: Այս խնդիրները պետք է դիտարկել երկու հիմնախնդիրների տեսանկյունից, այն է՝ թե ինչպես են իրենց դրսևորում օտարերկրյա կապիտալով բանկերը, իսկ դրանք Հայաստանում կազմում են մոտ 75 տոկոս և մյուս կողմից ինչքանով են արդյունավետ գործում պետական երաշխավորման ծրագրերը:

Այս երկու հարցադրումներն այնքանով են կարևորվում, որքանով որ աշխարհի մի շարք երկրներ բախվում են նմանատիպ խնդիրների հետ և իրենց յուրահատուկ լուծումներն են փորձում տալ այս հարցերին:

Գաղտնիք չէ, որ ներկայիս ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պայմաններում ՓՄՁ սեկտորի աջակցությունը գտնվում է և՛ զարգացած, և՛ զարգացող երկրների ուշադրության կենտրոնում: Զարգացող երկրներում դա ակնհայտ է, քանի որ այնտեղ պետական կառավարման մարմինների ուշադրությունն առավելապես նպատակաուղղված է դեպի ՓՄՁ սեկտորը: Բայց այս ճգնաժամը ցույց տվեց, որ զարգացած մեծ տնտեսություն ունեցող երկրներում ևս ՓՄՁ-ները պակաս կարևորություն չունեն: Այնպիսի երկրում ինչպիսին ԱՄՆ-ն է ՓՄՁ հատվածն ունի լուրջ տնտեսական դեր, այն պարզ պատճառով, որ հանդիսանում է ավելի մեծ թվով աշխատատեղեր ստեղծող, և այս գործունը պետական կառավարման մարմիններն օգտագործում են ճգնաժամի արդյունքում առաջացող գործազրկության հետևանքները կանխելու համար: Այն որ ՓՄՁ-ները հանդիսանում են աշխատատեղերի ստեղծման շարժիչ ուժ, ապացուցված է վերջին տասնամյակներում և դա ապացուցվեց նաև Ճապոնիայում 1990-ականներին, երբ համաշխարհային տնտեսության մեջ ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո սկսվեց ճգնաժամի մեծ ալիք:

Կա այնպիսի տեսակետ, որ հիմնականում մեծ տնտեսություն ունեցող երկրներն են կարողանում օրենսդրորեն լուրջ աջակցություն ցուցաբերել ՓՄՁ-ներին, այսպես՝ ԱՄՆ-ում նորաստեղծ կազմակերպությունները (start-up) կամ մինչև 5 տարի գործունեություն իրականացնողները մեծ տեսակարար կշիռ ունեն գուտ աշխատատեղերի ստեղծման ցուցանիշում, սակայն միտումներն այնպիսին են, որ մեծ կազմակերպությունները ևս փորձում են մեծաթիվ աշխատատեղեր ստեղծել և ետ չմնալ փոքրերից: Իհարկե, այստեղ շատ կարևոր նշանակություն է ստանում նաև այդ

¹ Huu Le Nguyen, Soren Kock (Department of Management and Organization, Hanken School of Economics, Vaasa, Finland), Managing SMEs' survival from financial crisis in a transition economy: a Chaos Theory approach, Published online, 16 p.

² Eleni Papaioannidou & Pere Segarra & Xiaoni Li, Entrepreneurship in the Context of Crisis: Identifying Barriers and Proposing Strategies, Published online: 4 December 2011, # International Atlantic Economic Society 2011, 10 p.

կազմակերպությունների ոլորտային պատկանելիությունը, ինչպես նաև այն տնտեսական իրավիճակը, որում նրանք հայտնվել են ճգնաժամի արդյունքում, քանի որ այնպիսի երկիր, ինչպիսին Ճապոնիան է, և որտեղ գործում է ցմահ աշխատանքի անցնելու սկզբունքը, ստիպված էր 2012թ. առաջին եռամսյակում օրենսդրորեն հնարավորություն տալ ազատել աշխատողներին, որն իհարկե, խիստ աննախադեպ է ճապոնական կազմակերպությունների համար¹:

ՓՄՁ-ների գլխավոր խնդիրներից մեկն այն է, որ նրանք մեծ հնարավորություններ չունեն ֆինանսական ռեսուրսներ հայթայթելու գործում, քանի որ կապիտալի շուկայում նրանց մուտքը պայմանավորված է մեծ ծախսերի, ինչպես նաև կազմակերպությունների հասուն փուլում գտնվելու հետ, իսկ ՓՄՁ-ները դեռ ճանապարհ ունեն անցնելու, որպեսզի կարողանան, օրինակ, իրագործել արժեթղթերի առաջնային տեղաբաշխում (IPO): Հարցը նրանում է, որ մի շարք խոշոր կազմակերպություններ շատ դեպքերում վախենում են իրականացնել արժեթղթերի առաջնային տեղաբաշխում, քանի որ անհաջողություն ունենալու պարագայում կարող են վտանգել իրենց բիզնեսի հետագա զարգացումը կամ առաջընթացը: ՓՄՁ-ները գրկված լինելով կապիտալի շուկայում արժեթղթեր վաճառելու կամ կորպորատիվ պարտատոմսեր թողարկելու հնարավորությունից, իրենց հիմնական ֆինանսական խնդիրները փորձում են լուծել ավանդական ֆինանսական ինստիտուտների, այն է՝ բանկերի և վարկային կազմակերպությունների, մի խոսքով առևտրային կամ արտադրական բնույթի վարկերի միջոցով: Իհարկե, Հայաստանում իրականությունն այլ է, քանի որ բորսայական համակարգը զարգացած չէ, ինչպես նաև ՓՄՁ-ները չունեն համապատասխան գիտելիքներ և հմտություններ ֆոնդային բորսայից միջոցներ ներգրավելու համար, ապա խնդիրը տեղափոխվում է միայն բանկային և վարկային կազմակերպությունների շրջանակ, դեռ ավելին, այստեղ էլ սկսում է գործել մի երևույթ, ինչպիսին է միջոցներ հայթայթելու համար տարբեր նպատակներով (հիփոթեքային, գյուղատնտեսական և այլն), այլ նպատակներով օգտագործելը, այսինքն՝ վարկի միջոցով շատ դեպքերում չի ֆինանսավորվում կոնկրետ ՓՄՁ-ի գործունեությունը, այլ վարկը տրվում է այլ նպատակով, իսկ վարկառուն այն սկսում է օգտագործել ձեռնարկատիրական նպատակով:

Անգամ նորմալ տնտեսական իրավիճակներում վարկերի կամ լրացուցիչ ֆինանսական ռեսուրսների հայթայթումը ՓՄՁ-ների համար կարող է լինել բավականին խնդրահարույց, իսկ եթե իրավիճակները փոխվում են, և տնտեսությունը հայտնվում է ֆինանսական կամ տնտեսական ճգնաժամի պայմաններում, ապա խնդիրներն առավել սուր արտահայտված բնույթ են ստանում, քանի որ կա «վարկային ճգնաժամի» խնդիր, դրանք այն ժամանակահատվածներն են, երբ բանկերն ու վարկային կազմակերպությունները տնտեսության բարձր ռիսկային իրավիճակներում հայտնվելու պատճառով խստացնելով վարկերի տրամադրման պայմանները ժամանակավոր դադարեցնում են կամ 20%-ից ավելի նվազեցնում վարկերի տրամադրման ծավալները:

Հայաստանը նման խնդիրների բախվեց 2009թ. երկրորդ եռամսյակից սկսած, նաև տեղի ունեցավ հսկայական փոփոխություններ՝ կապված դրամով ստացված վարկերի և դոլարով տրված վարկերի տեսակարար կշիռների փոփոխության առումներով:

ՀՀ առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից տրված վարկերի հանրագումարը 2007թ. կազմել է 464.8 մլրդ դրամ, որից տնային տնտեսություններին են հատկացվել 247.7 մլրդ դրամը, այսինքն՝ կեսից ավելին: 2008թ. նախաճգնաժամային տարում ընդհանուր բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից տրամադրված վարկերը կազմել են 692.9 մլրդ դրամ, որից տնային տնտեսություններին է տրվել 367.8 մլրդ դրամը: Ծգնաժամային 2009թ. ընդհանուր վարկերը կազմել են 785.5 մլրդ դրամ, իսկ տնային տնտեսությունների մասնաբաժինը եղել է 341.0 մլրդ դրամ, այսինքն՝ արդեն 2009թ. տնային տնտեսությունների վարկեր վերցնելու տեսակարար կշիռը կեսից ավելի քիչ է սկսել կազմել ամբողջական վարկերի կազմում: 2010թ. ընդամենը վարկերը հատեցին մեկ տրիլիոն դրամի սահմանագիծը և կազմեցին 1009.4 մլրդ դրամ, որից տնային տնտեսությունների մասնաբաժինը կազմում է 411.9 մլրդ դրամ: Պետք է նշել, որ տարեկան մոտ 200 մլրդ դրամով ավելացող վարկերի տեսակարար կշիռը 2009թ. աճեց ընդամենը 100 մլրդ դրամով, որն

¹ Kazuo Ogawa, Takanori Tanaka, The global financial crisis and small- and medium-sized enterprises in Japan: how did they cope with the crisis? Springer Science+Business Media, LLC. 2012, 17 p.

աճի տեմպերի մոտ 50% կրճատման հանգեցրեց, այսինքն՝ տնտեսությունը բանկային համակարգի կողմից գրկվեց լրացուցիչ 100 մլրդ դրամից, որը լուրջ հարված հասցրեց վարկային ռեսուրսների հաշվին ճգնաժամից դուրս գալու հնարավորություններից օգտվելու ցանկություն ունեցող ՓՄՁ-ներին:

2012թ. օգոստոսի դրությամբ վարկերը հասել են 1428.0 մլրդ դրամի սահմանագիծը¹: Պետք է նշել, որ ՀՀ-ում ՓՄՁ-ների հատկացված վարկերի գծով տարվող առանձին վիճակագրություն չկա, այդ իսկ պատճառով բավականին դժվար է հստակ տալ այդ ոլորտում առկա պատկերը:

Խնդիրներից գլխավորը նրանում է, որ 2007-2012թթ. ընթացքում վարկերի տոկոսադրույքները, որոնք սահմանվել են առևտրային բանկերի կողմից, տատանվել են 15-20% միջակայքում: Դա նշանակում է, որ վարկեր ունեցող տնային տնտեսությունները, ձեռնարկությունները և այլն դժվարին վիճակում են հայտնվել, ինչպես նաև առաջացնել են տնտեսական ոչ համաչափ զարգացումներ: Եթե փորձենք կոպիտ հաշվարկներ կատարել, ապա տնային տնտեսությունները և ՓՄՁ-ները բավականին մեծ տոկոսներ են վճարում (220-280 մլրդ դրամ) ՀՀ գործող առևտրային բանկերին:

Կարևոր նշանակություն ունի նաև ճգնաժամի պայմաններում ՓՄՁ ոլորտի վրա տարբեր գործոնների ազդեցության գնահատումը, քանի որ ներկայիս ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի թողած ազդեցություններից մեկը ՓՄՁ ոլորտի համար վարկային ռեսուրսների ոչ լիարժեք հասանելիությունն է և դրա հետ կապված ՓՄՁ-ների գործունեության շրջանակների կրճատումը: Սակայն գոյություն ունեն մի շարք ուղիներ, որոնք պատկերացնելու և դրանք ճիշտ օգտագործելու պարագայում կարող են ընդլայնել իրենց ֆինանսական ռեսուրսները:

Հաջորդ կարևորագույն հիմնահարցն այս ասպարեզում պայմանավորված է օտարերկրյա բանկերի հետ, քանի որ շատ երկրներում, այդ թվում նաև Հայաստանում բանկային համակարգի մեծ մասը կենտրոնացած է օտարերկրյա բանկերի ձեռքում, որն ամբողջությամբ փոխում է վերաբերմունքը ՓՄՁ-ների հանդեպ: Խնդիրը նրանում է, որ բանկերն այս պարագայում վերածվում են ոչ թե գործարար հատվածին աջակցող կառույցի, այլ իրականացնում են բարձր շահույթ հետապնդող և ՓՄՁ-ների շահերից չբխող բարձր տոկոսադրույքներով վարկեր տրամադրողների, իսկ Հայաստանում՝ վարկավորման տոկոսադրույքները միջին հաշվով տատանվում են 15-20%-ի շրջանակներում, իսկ նման պարագայում ՓՄՁ-ների շահութաբերությունը պետք է լինի շատ ավելի բարձր, հետևապես բարձր տոկոսադրույքները ստիպում են, որպեսզի ՓՄՁ-ների կայացման գործընթացը դադարի, ինչպես նաև ցածր շահութաբերություն ունեցող ցանկացած գործունեություն սեփական միջոցներ չունենալու պարագայում դատապարտված է չիրագործման, իսկ վերջինս ազդում է տնտեսական ակտիվության, ինչպես նաև ՀՆԱ-ի աճի տեմպերի անկման վրա:

Հաջորդ կարևորագույն խնդիրը պայմանավորված է պետական երաշխիքների տրամադրման հետ, որը խիստ մեծ կարևորություն ունի ՓՄՁ-ների կայացման և զարգացման գործում, այս հարցերը պետք է մանրամասնությամբ քննարկել՝ բացահայտելու համար ճգնաժամի հնարավոր ազդեցությունները ՓՄՁ-ների գործունեության վրա:

Հետաքրքիր է այն փաստը, որ Հայաստանում ՓՄՁ ԶԱԿ-ի կողմից բավականին փոքր ծավալ է կրում ՓՄՁ-ների աջակցությունը, քանի որ աջակցության ամենամեծ տեսակարար կշիռ ունեցող մասնաբաժինն ունեն տեղեկատվական և խորհրդատվական աջակցությունը՝ 3,588 դեպք, իսկ սկսնակ գործարարներին ֆինանսական աջակցություն՝ 17 և վարկային երաշխավորությունների տրամադրման՝ 11 դեպք: Վերջինս փաստում է այն մասին, որ լուրջ ֆինանսական աջակցություն ՀՀ ՓՄՁ-ները չեն ստանում:

Կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ աջակցություն ստացած ՓՄՁ սուբյեկտների 11.3%-ը գործում են Երևան քաղաքում, իսկ 88.7%-ը՝ ՀՀ մարզերում՝ առավելապես հեռավոր և սահմանամերձ գյուղական և քաղաքային համայնքներում: Այսինքն՝ այստեղ տարածքային համաչափ զարգացման կամ մարզերին աջակցության մոտեցումն է գործում:

¹ <http://www.cba.am/am/SitePages/statmonetaryfinancial.aspx>

ՀՀ ՓՄՁ-ներին տրամադրված աջակցության ուղղությունները¹

Տրամադրված աջակցության ուղղություն	Առ 01.01.2012թ. բավարարված աջակցության հայտերի թվաքանակ
Տեղեկատվական և խորհրդատվական աջակցություն	3,588
Սկսնակ գործարարների ձեռներեցությանն աջակցություն	95
Սկսնակ գործարարներին ֆինանսական աջակցություն	17
Թողարկվող արտադրանքի/մատուցվող ծառայությունների շուկաներ առաջնորդման և արտահանմանն աջակցություն	47
Վարկային երաշխավորությունների տրամադրում	11
ՁԵՅ-ի հաղորդակցման կենտրոնի գործունեության շրջանակներում աջակցություն	22
Ընդամենը	3,780

Այնուամենայնիվ, փաստը մնում է այն, որ ՀՀ-ում ՓՄՁ հատվածի զարգացման համար պետական աջակցությունը նյութականացված բնույթ (ֆինանսավորում) այնքան էլ չունի, այս գործառույթն իրենց վրա են կրում բանկերը, որոնք վարկավորման ծանր պայմաններով փորձում են տրամադրել վարկեր, իսկ այդ վարկերի մարման դժվարությունները մի շարք ՓՄՁ-ների համար ունենում են ոչ բարենպաստ ավարտ, այն է՝ սնանկացման մի շարք դեպքեր են գրանցվում:

Այսպիսով՝ ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի բացասական ազդեցություններն իրենց վրա զգացին աշխարհի և Հայաստանի մի շարք ՓՄՁ-ներ: Բավականին դժվարին իրավիճակում հայտնված ՓՄՁ-ներ ստիպված էին շատ դեպքերում ընտրություն կատարել գործունեության դադարեցման և մյուս կողմից գործունեությունը շարունակելու հարցում: Այդ իսկ պատճառով նրանց կողմից որդեգրվում էին ռազմավարություններ, որոնք շատ դեպքերում արդարացված չէին: Ինչ վերաբերում է ՓՄՁ-ների պետական աջակցությանը և ֆինանսավորմանը, ապա այստեղ խնդիրներն էական լուծում չստացան, որի արդյունքում հայաստանյան ՓՄՁ-ների մեծ մասը դեռևս շարունակում է վերականգնվել 2009թ. ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի ուժեղ հարվածից հետո:

Арман Даниелян

О проблемах взаимосвязи финансово-экономического кризиса и финансирования МСП

Аннотация

Финансово-экономический кризис оказал негативное влияние на деятельность ряда МСП стран мира и Армении. Оказавшись в довольно сложной ситуации, МСП вынуждены были во многих случаях сделать выбор между прекращением своей деятельности или ее продолжением. В связи с этим с их стороны были выработаны стратегии, которые во многих случаях оказались неоправданными. Что касается задач государственной поддержки и финансирования МСП, то они не получили существенного разрешения, в результате чего по сей день большинство армянских МСП продолжает восстанавливаться от последствий сильного удара финансово-экономического кризиса 2009 г.

Arman Danielyan

On Issues of Interrelationship Between Sme Funding and the Global Financial Crisis

Abstract

The SMEs worldwide and in Armenia were negatively affected by the Global Financial Crisis. The SMEs that experienced financial difficulties, in many cases, had to face the tough choice between continuing

¹ <http://smednc.am/?laid=2&com=module&module=menu&id=359>

and closing the business. Therefore, they were adopting such strategies that later proved to be unjustified. Owing to lack of wide-scale SME funding programs and initiatives the majority of Armenian SMEs still continue recovering from the negative phase of the Global Financial crisis transmitted to Armenia in 2009.

ԳՈՀԱՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
ՀՊԾՀ, տ.գ.թ., դոցենտ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ

Տնտեսագիտական գրականության մեջ առողջապահության տնտեսական արդյունավետությունը վերլուծվել է մի շարք տեսանկյուններից և սովորաբար ցուցաբերելով ճյուղային մոտեցում, համարվել, առողջապահության էկոնոմիկայի ուսումնասիրության առարկա: Դա կարելի էր այդպես էլ դիտել, եթե առողջապահության արդյունավետություն ասելով հասկանանք այդ ճյուղի առանձին օղակների կազմակերպումն ու դրանց գործունեության գնահատումը, բնակչության սպասարկման նորմատիվների սահմանումը, առողջապահության համակարգի ֆինանսավորումն ու այդ միջոցների արդյունավետ օգտագործումը և այլն: Խնդիրը փաստորեն հանգեցվում է նվազագույն ծախսերով առավելագույն արդյունքի ձեռքբերման ընդհանրական սկզբունքին, որը կիրառելի է տնտեսության ցանկացած ճյուղում: Իհարկե, առողջապահության ոլորտում այս սկզբունքի կիրառումը պահանջում է այլ մոտեցում. «Առողջապահության գործում կատարվող տնտեսման հետ պետք է առանձնապես զգույշ լինել,- նկատել է Ն.Սիմաշկոն: Կարելի է ռիսկ անել տնտեսել տնտեսության մեջ, թեկուզ և դա սպառնա «արտադրանքի որակի» որոշ իջեցում, բայց բոլորովին անթույլատրելի է խաղալ բնակչության կյանքի և առողջության «արտադրանքի» տնտեսման հետ»¹:

Մույն հոդվածում մենք կանգ կառնենք աշխատանքային ռեսուրսների վերարտադրության, դրանց աշխատունակության պահպանման և օգտագործման հարցում առողջապահության ունեցած արդյունավետության վրա: Աշխատանքային ռեսուրսների քանակը, տեղաբաշխումն ու օգտագործումը պայմանավորված է տարբեր գործոններով, այդ թվում նաև բնակչության առողջական վիճակով: Այս իմաստով առողջապահության տնտեսական արդյունավետությունը կարելի է գնահատել բոլոր այդ երեք ուղղություններով, յուրաքանչյուր դեպքում կիրառելով հաշվարկման առանձնահատուկ մոտեցում:

Այսպես, աշխատանքային ռեսուրսների քանակական աճի առումով առողջապահության տնտեսական արդյունավետությունը կարելի է գնահատել հետևյալ ցուցանիշների բարելավման շնորհիվ ստացվող համախառն ազգային արդյունքով.

- մահացության կրճատում,
- ծնելիության գործակցի բարձրացում,
- կյանքի միջին տևողության աճ:

Բոլոր այս դեպքերում էլ ապահովվում է մարդ-տարիների ավելացում, որի արդյունքում ստեղծված ՀՆԱ-ի աճը կարելի է հաշվարկել հետևյալ բանաձևով.

$$U = \sum_{i=1}^n \frac{\Delta U_i}{N_i} \cdot S_i \cdot U_p$$

որտեղ՝

- U-ն ՀՆԱ-ի աճն է,
- ՀՆԱ_i-ն i-րդ տարում արտադրված համախառն ներքին արդյունքն է,
- N_i-ն նույն տարում զբաղված աշխատանքային ռեսուրսների թիվը,

¹ Семашко Н.А., Все внимание рационализации. «Вопросы здравоохранения», М., 1929 N 10, с. 5.